

Milieu en Natuur: Kiezen of delen?

Voordracht, Teldersstichting, 16 februari 2007-01-15

Marcel Wissenburg

***

Intro

Roemruchte slechte naam liberalisme als het gaat om milieu. Verweer van liberalen is vaak nodeloos zwak. In Nederland valt te wijzen op daden – met name die op het conto van de twee meest spraakmakende milieuministers – maar elk beroep op daden is een uitnodiging voor tegenvoorbeelden; resultaat: welles-nietes spelletje. Dan heeft (pakweg) GroenLinks het een stuk makkelijker: die kan zich op naam en principieel commitment beroepen. Vraag die ik hier wil stellen en pogen te beantwoorden is de volgende: is er ruimte in het denken van de VVD voor een meer principieel en uitgesproken commitment met natuur en milieu?

Een allereerste antwoord daarop zou kunnen zijn: is niet nodig, dat uitgesproken en principiële commitment is er al. Op individueel niveau - misschien: de dominante kleur in het bestuur van Natuurmonumenten, bijvoorbeeld, is VVD-blauw. Maar de feiten voor de partij zelf weerspreken dat optimisme toch enigszins. Er is weinig reflectie op natuur/milieu te vinden in het verleden van de VVD. Niet voor niets wijst het Geschrift erop dat de eerste publicatie van de Teldersstichting over milieu (in 1975) gelijk tot vandaag de laatste was, en dat alleen nog over energie in 1979 en tweemaal in 1983 geschreven is. Dat betekent een generatie lang stilte.

Als we kijken naar de wijze waarop de VVD zichzelf presenteert - standpunten als vermeld op de website - springt het enthousiasme ook niet echt van het scherm:

De VVD wil duurzaamheid, via wat heet ‘een realistisch milieubeleid, dat is gebaseerd op feiten’. En dan volgt wat veel groener georiënteerde mensen terecht dubbelspraak zullen noemen: het beleid moet ‘realistisch’ zijn omdat ‘immers’ veel doemscenario’s niet uit zijn gekomen - geldt dat niet ook voor doemscenario’s op het gebied van vrede en veiligheid? So what? Zijn niet veel van die scenario’s ook wel uitgekomen?

Integendeel, vervolgt de site, ‘er is veel bereikt: lucht, water en bodem zijn allemaal schoner geworden’. Maar Nederland en België zijn nog steeds de vuilste landen ter wereld, landen waar geen ex-Oostblokker aan kan tippen. En duurzaamheid is niet alleen een kwestie van schoonheid - maar vooral van een balans in huidig gebruik, voorzienbaar gebruik en voorraad grondstoffen.

Dat Nederland zoveel minder smerig is geworden, zegt de site, is ‘grotendeels te danken aan de menselijke creativiteit. Daarom moet ook in de komende jaren ruimte worden geboden aan die menselijke creativiteit. Verdere milieuverbeteringen zijn dan te

verwachten.’ - het doet denken aan het creationisme: het verklaren van de schepping door een wonder. Een mooi natuurbeleid - dat bidt om wonderen...

Alleen al omdat de positie van de VVD ten aanzien van milieu en natuur dus niet onambigue als serieus commitment gepresenteerd kan worden, is het de moeite waard iets langer stil te staan bij de redenen waarom en wijze waarop liberalen natuur en milieu zouden kunnen en/of moeten waarderen, en dat zelfs in bredere context dan dit geschrift.

Het laatste IPCC rapport maakt duidelijk dat er gronden zijn om milieuproblemen niet al te luchthartig te nemen. Het rapport van Sir Nicholas Stern (Review Report on the Economics of Climate Change, 2006) maakt duidelijk dat we tijd en geld verspillen hebben door halfslachtig, oppervlakkig en ineffectief milieubeleid - en dat voortzetting van de huidige koers dat alleen maar erger (duurder) maakt. Zeggen dat geen milieubeleid nodig is, of dat we op wonderen kunnen vertrouwen, is geen optie.

Verdere relevantie voor liberalisme van een moment van reflectie op ‘de’ liberale conceptie van natuur en milieu, i.p.v. het alleen/voornamelijk als technisch probleem te zien: een zinnig en effectief milieubeleid moet uiteindelijk het product zijn van innerlijke overtuiging of persoonlijke voorkeur. Met dwang alleen red je ’t niet – en dat is uit liberaal perspectief ook niet wenselijk. De grote fout van ‘grijze’ liberalen is altijd geweest een blind geloof te hebben in technologie (zodat de vraag naar voorkeur of overtuiging gemeden kon worden). Als we het er dan toch over hebben: grote fout milieubeweging is (was) het afgrijzen van technologie; grote fout van groen én grijs in elk milieudebat in verleden: feiten opofferen aan wishful thinking.

Milieueconcepties

Een debat binnen liberale kring over milieubeleid moet niet (althans niet in eerste plaats) gaan over de ‘juiste’ middelen en hun aansluiting bij liberale waarden. Een debat over middelen veronderstelt een vooraf gegeven doel – een blauwdruk van de groene/duurzame samenleving, en blauwdrukken van de maatschappij (typisch voor ‘klassieke’ linkse groenen) verdragen zich slecht met het liberalisme.

Maar een open-einde verhaal zou weer te incompleet zijn: ofwel het liberalisme omarmt dan iedere mogelijke toekomstige wereld die op een of andere manier duurzaam mag heten, als even wenselijk – van global Manhattan tot global Yellowstone -, en daar valt geen beleid op te maken en geen ziel mee te winnen, ofwel liberalisme laat de ontwikkeling van natuur en milieu aan het lot (historische noodzaak) over, en ook dat zal niet de bedoeling zijn.

Debat moet daarom gaan over (de graad van openheid voor) doelen (mogelijke duurzame werelden) en over de vraag wat nu eigenlijk precies het probleem is – waarom zouden we wel (of niet) wakker moeten liggen van welke milieuproblemen? En dat brengt ons op de vraag naar levenshoudingen en onze verhouding tot de natuur. Een probleem is immers

een afwijking van een wenselijke en haalbaar geachte toestand, ofwel afwijking van een bij levenshouding passende toestand van de wereld.

Voor we verder gaan: onderscheid milieu (=resources) en natuur an und für sich maken. (Recreatie, schoonheid is nog steeds 'milieu', want grondstof/gebruiksgoed).

Welke 'houding' kunnen we aannemen t.o.v. de natuur? (zo meteen link ik die houdingen aan 'scholen' in het liberalisme):

Menselijk egoïsme alias antropocentrisme

- van verlicht tot diepgrijs/bruin (wel/onbegrepen eigenbelang)
- uit te breiden met dieren: blijft een soort egoïsme (van een bredere groep)
- idem toekomstige generaties (idem)
- idem alle leven: gelijke monniken etc.- als leven mens moreel relevant maakt, dan alles wat leeft

Ecocentrisme

- geboren uit vreemde mystieke ervaring (als liberaal niets op tegen, maar toch...) maar in ieder geval negatief verrassend sterkt te verdedigen: alternatief is immers contra-intuïtief (bv. plastic bomen).
- Vergelijk communitarisme, nationalisme, Blut und Bodenideologie: ecocentrisme is niet perse links...
- mens heeft hooguit een functie in of is een functie van het Grotere Geheel

Alternatieve ('dwarse') posities (voor wie niet wil kiezen maar delen) – technisch gesproken geen 'tussenposities' te noemen wat eco/antropocentrisme sluiten elkaar uit:

- niet hetzelfde als snelwegen combineren met bermen...
- antropocentrisme plus onafhankelijke waarde natuur
- voorbeelden DiZerega (pragmatisme), recente werk van der Wal, Hailwood etc.
- Life environment principle (eigen werk): individu heeft baat bij een zo breed mogelijke keuze tussen mogelijke 'milieus' (ecologieën) om in te leven.

Milieu en liberalisme

Link houdingen milieu aan 'scholen' in liberalisme:

* Er zijn liberalen die vrijheid als intrinsiek goed waarderen, maar geen aandacht besteden willen aan autonomie: die houding is consistent met 'grijs' antropocentrisme. Zo'n houding is om niet-intrinsieke, strategische, milieu-externe redenen niet vol te houden (nl. belang sociale coöperatie over grenzen en generaties heen: duurzaamheid) - maar moreel niet perse onverdedigbaar.

* Vrijzinnige liberalen en neoliberalen geven om persoonlijke autonomie (keuzevrijheid plus competentie en authenticiteit in het kiezen); past bij verlicht antropocentrisme, een waardering van milieu meer dan natuur. Irrationeel te verwachten dat een zekere graad van antropocentrisme opgegeven kan of zal worden.

* Perfectionistische liberalen, Milliaanse sociaal liberalen en anderen geven om morele autonomie - dat is persoonlijke autonomie plus iets extra's, namelijk een inhoudelijk moreel goede levenshouding en niet zomaar elke levenshouding. In zo'n perspectief is ruimte voor het waarderen van de natuur als intrinsiek en niet alleen gebruiksgewijs

waardevol. Ruimte dus voor ecocentrisme. Betuttelend maar daarom nog niet perse onliberaal.

* Dwarse posities: passen bij een 'publiek' liberalisme, dwz ruimte voor alle concepties van autonomie, ongeacht persoonlijke voorkeuren (Rawls, overlapping consensus). Niet perse Rawls' exacte formule, maar wel iets degelijks, is passende houding voor liberalen *in de politiek*. Waarmee ik geen directe uitspraak wil doen over wat een goede liberale '*persoonlijke*' theorie is.

Kiezen of delen?

Titel van dit praatje: kiezen of delen. Kan ik nu uitleggen.

Kiezen = kiezen tussen milieu en natuur, tussen antropo- en ecocentrisme. Delen is een 'dwarse' positie innemen. Delen betekent accepteren dat de mens eerst komt, dat het hemd nader dan de rok is, dat er geen ontkomen is aan het uitbaten en zo u wilt uitbuiten van het milieu - maar tegelijk betekent het het erkennen van grenzen gesteld door milieu en natuur, hoe onaangenaam dat ook klinkt.

* Grenzen aan absolute eigendomsrechten, etc. - als eigenaar van een mes mag je er immers ook niet alles mee; niet als moordwapen gebruiken. Slechts twee bruikbare theorieën van eigendom in omloop: eigendom als conventie/nut en Locke's verhaal (enough and as good, need, no waste). Beide sluiten 'perfect' absoluut eigendom uit. Mijn punt hier is niet dat privé-eigendom moet worden beperkt - want precies hetzelfde bezwaar kan tegen absolute collectieve eigendomsrechten worden gemaakt. Mijn punt is dat we allang principieel aanvaarden - en in wet vertalen - dat eigendom niet absoluut is, dat er goede redenen kunnen zijn om eigendomsrechten te beperken - zoals Mills Schadebeginsel - en dat er geen principiële gronden zijn waarom milieu, immers de randvoorwaarde van ons bestaan, niet ook zulke goede redenen zou kunnen geven.

* Grenzen aan de groei erkennen betekent niet anders dan erkennen dat schaarste meer dimensies heeft dan een mismatch tussen vraag en aanbod op moment x. Er bestaat ook zoiets als absolute of ecologische schaarste: aarde = echt eindig en thermodynamica leert ons dat we niet alles wat we gebruiken via recycling of natuurlijke processen kunnen terugwinnen. En er bestaat ook zoiets als technologische schaarste: een schaarste die langer duurt dan het kost om er een technologische oplossing voor te vinden. Dat heeft menige beschaving in de wereldgeschiedenis al de kop gekost.

Merk in dat verband op: groenen onderschatten 'klassieke' economische schaarste altijd - meenden dat het spaarzaam leren leven genoeg was om dat probleem op te lossen. Ik stel daar graag tegenover de Out of Africa these: we hebben een bijna genetische behoefte ons te verzekeren tegen honger, oorlog, pest en dood door onze resources te maximaliseren; hoezeer we ons ook verzekeren tegen die vier, we blijven steeds (Amerikaans spreekwoord) one paycheck away from the gutter.

Absolute schaarste is evenzeer als economische een kwestie van vraag en aanbod. Het voorbeeld dat graag gegeven wordt om absolute schaarste te illustreren is Garrett Hardins

tragedy of the commons. (commons, private schapen, grazen, meeropbrengst door overbegrazing versus minimale kosten, resultaat is collectieve ramp.)

Wijz erop dat veel milieuproblemen gecompliceerde versies van de Tragedy of the Commons zijn (het model kan dus niet klakkeloos gebruikt worden!) - met minimaal twee partijen (consumenten/producenten) ipv een, maar vaak ook meer dan twee; met overheden die, als ze autoritair moeten ingrijpen, vaak op globale schaal moeten opereren en dan zelf weer in een Tragedy-achtige situatie terechtkomen (zelfs meerdere: ecologie vs economie vs veiligheid vs etcetera); met consumenten en producenten die, om oplossingen te accepteren, beide ook als burger zouden moeten leren denken, en dat nog maar matig kunnen.

Drie wegen uit Tragedies:

- (1) Repeated game en self-policing - zelden haalbaar als 't om een uitputbare grondstof gaat. Dood is dood.
- (2) Autoriteit - alleen echt te vertrouwen als 't een tijdloze, neutrale, verlicht despoot is... Niet populair in liberale kringen, maar soms onvermijdelijk.
- (3) Privatisering - ook niet altijd haalbaar, unfair tegen nieuwkomers en riskant voor toekomstige generaties, vraagt heel duidelijke payoffs, lees: een markt bewakende autoriteit.

Als gezegd, Tragedy is een model dat niet klakkeloos op een veel gecompliceerder realiteit losgelaten moet worden. Dogmatiek in het kiezen voor één oplossingsstrategie is daarom ongepast. Duidelijk is wel dat, als een aanbod niet uitgebreid kan worden, beperking van de vraag op één of andere manier onvermijdelijk wordt, hoe vervelend we dat ook mogen vinden. Niet al te snel taboe roepen tegen inperken vraag: wel bedenken wat rol overheid en rol individu daarin dient te zijn.

Voor staat is een emanciperende, bevrijdende rol zeker mogelijk, een die van consumenten en producenten burgers maakt, die burgers motiveert op lange termijn te denken, en milieubewustzijn leert internaliseren - maar garantie van succes is er niet. Bevolkingsgroei, welvaartsgroei in het Zuiden, schaarste etc. kunnen ons dwingen de wereld toch langzaam in een global Manhattan om te vormen: duurzaam leven in grote steden met daarbuiten alleen nog algenfarms en geen natuur.

Kiezen voor delen (quasi-Rawls) impliceert koorddanses tussen betuttelen en begrenzen enerzijds, en laissez-faire anderzijds, en soms die uitersten opzoeken. Betekent vaak accepteren dat, ondanks goede wil, sommigen 'groene' toekomst worden uitgesloten. Jammer maar dat is de prijs die wij (eigenlijk niet ;-)) betalen (maar natuur wel..). Jammer ook voor toekomstige generaties die het niet alleen zonder de dodo, de oeros en de mammoet moeten stellen, maar ook zonder de tijger, de panda, de Amazone en de Veluwe. (((Hoewel... in het denken over toekomstige generaties komt een leuke paradox voor - non-identity problem: als we nu X doen in plaats van Y ontstaat een andere toekomstige generatie X in plaats van Y, ergo, generatie Y bestaat niet en wordt niet geschaad, en generatie X is niet slechter af dan ze kon zijn want zonder X te doen zou ze niet eens bestaan.)))

Mogelijk treurige conclusie: er is geen enkel beleid, hoe autoritair ook, dat een milieucrisis 100% zeker kan voorkomen of dat een 'bepaalde' 'wenselijke' groene wereld (blauwdruk) kan bezorgen. In dat opzicht hoeft liberalisme het overigens niet slechter of beter te doen dan andere ideologieën - ook al beloven die soms meer.

Het Geschrift

Vanuit dit perspectief van politiek liberalisme en politiek ecologisme: hoe moeten we dit Geschrift en deze poging liberale positie t.a.v. de natie-staat overstijgende milieuproblemen zien?

((1

Gaat het eigenlijk wel over een *probleem*? Stel u voor: een steeds kleinere wereldbevolking, en we zorgen voor een goed leven; uiteindelijk sterft mens uit. So what? Aan de andere kant: milieu is wel een probleem voor (ten minste) zij die nu leven en de kinderen die ze op stapel hebben staan. En de belangrijkste en nu uiteindelijk toch echt dringend geworden milieuproblemen zijn grensoverschrijdend. Kortom: het geschrift is opportuun.)))

2

Er zit wel nogal wat 'afleiding' in, ruis: veel aandacht voor distributieve oplossingen (Noord-zuid kwestie) waar ik zou beweren dat supply/demand oplossingen uiteindelijk harder nodig zijn.

3

Er wordt gekozen tussen drie vormen van beleid en politiek: markt, market-based incentives, en command and control. Terecht niet direct voor ge/verboden maar voor markt en pseudomarkt, al heb ik wel wat problemen met die (te neoliberale) metafoor van de markt. Kanttekeningen:

(3a) Marktdenken en vermarkting: schept een gereguleerde, kunstmatige markt die altijd een staat (of zo) nodig heeft en alleen werkt bij 'juiste' voorkeuren. Zie Kiezen voor delen: (wil niet zeggen dat 't niet uit andere liberalismen te verdedigen is maar) past prima bij het pseudo-Rawlsiaanse 'publieke liberalisme', echter belangrijk te bedenken dat milieumarkt niet is wat-ie lijkt: vrij en spontaan en met gegarandeerd de juiste pay-offs voor de juiste (groene) gedragingen.

(3b) Nodig blijven/worden: creatie van 'groene' payoffs, dus op termijn groene voorkeuren (duurzaam, milieubewust) bij consument en producent, en voordien eventueel externe stimuli (staat) waar die voorkeuren nog onvoldoende sterk zijn. Gevolg is wel een sluikse reductie van de markt tot een systeem van indirecte ge/verboden, in zoverre de persoonlijke preferenties van actoren (de 'juiste' persoonlijke houding) tekort schieten. Het gebruik van de marktmetafoor creëert een impressie van vrijheid en/versus een bemoeizuchtige interfererende staat. Misschien willen we die bijdrage aan het 'bedenken'

van weer een nieuwe Kloof tussen burger en politiek niet leveren. (Maar misschien is dat een kwestie van verschil in woordkeus of in doelgroep tussen mij en het Geschrift).

4

Wat nog een beetje wankel is in de tekst, is de verhouding van liberalen met internationaal gezag: er is geen evidente keus voor globalisme of voor soevereiniteit - en beide zijn valide liberale perspectieven (globalisme = onpartijdig liberalisme; soevereiniteit = contractdenken).

Als ze al niet zo diep verbonden waren, was 'het milieu' een extra argument naast mensenrechten om dit dilemma grondiger aan te snijden c.q. (zie eerdere Geschriften) er weer eens op terug te komen.

5

Greenbashers a la Lomborg en Hans Labohm - ophouden dit soort wishful thinking serieus te nemen (zoals 'groenen' ook moeten ophouden hun versie van wishful thinking). Wishful thinking is een weigering autonoom en verantwoordelijk te zijn, en een ontkenning van de plicht van politici de samenleving te beschermen tegen en voor te bereiden op Het Ergste (whatever that may be - van de inbreker tot Osama). 'Het' milieuprobleem moet niet onder het tapijt geschoven worden enkel omdat de bringers van het slechte nieuws (zeker aanvankelijk) uiterst merkwaardige politieke ideeën hadden.

Gelukkig doet dit geschrift hier niet aan me.

(((Milieuwetenschappers hebben linkse groenen in drastische en dramatische voorspellingen allang ingehaald, en de realiteit zou die milieuwetenschappers wel weer eens in kunnen gaan halen: zij hebben immers niet zo'n zicht op de werkelijke sociale effecten van een meter hogere zeespiegel en een graadje of twee tot vijf hogere temperatuur – en hun tijdshorizon (50-100 jaar en langer) is wat te afstandelijk voor de alledaagse politiek.))))

Conclusie

De oude groene-linkse klachten alsof 'de' schuld bij verlichting, humanisme, kapitalisme, individualisme of liberalisme (et cetera) ligt.

Primo: geneuzel over oorspronkelijke verantwoordelijkheid is meestal alleen marginaal interessant. Bij een ongeluk hebben dader én onschuldige omstander een plicht iets te doen - debatteren over verantwoordelijkheid lijkt dan eerder op verschuilen in de menigte of achter dader.

Secundo: belangrijker is dat dit Geschrift laat zien, bijvoorbeeld, dat liberalen wel degelijk zeer verschillende, ook zeer radicale, visies op aard en beheersing van milieuproblemen serieus kunnen (en willen) nemen, en bij meer van die visies dan misschien vooraf werd verwacht, aansluiting kunnen vinden.